

Написане мишається

ВОЛОДИМИР ТА РОЗАЛІЯ ВИННИЧЕНКИ:
РОДИННЕ ЛИСТУВАННЯ (1921 – 1949 РОКИ)*

№ 194

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Єр – Париж]

Hyères¹. 29-I-31

Зворушено хожу тими вузенькими вуличками, якими ми з тобою ходили². Все-все таке саме, як було. Навіть так само продаються moules³ на розі головної вулиці.

Шуму є досить тут, але, видно, не дуже багато étranger⁴.

Природа, Кохонько, тепер ще гірша, ніж літом: голо, сіро, ні трави, ні квіт⁵. Ще рано.

Готель Provençal⁶ (я маю вже проспект) дорогий: 50-80 fr. Утічу! Хіба що, дійсно, це – рай “для артистів, письменників і вчених”, як говориться у рекламі. (От чого Жаденя там оселилося!?)

Але готель, видно, шикарний, “з мокетами”⁸. Навіщо воно мені, натюристові? Ну, та побачимо.

Тепер 7 ½ год[ин]. Я повечеряв пиріжками і збираюсь лягати в ліжко. Іти нема куди і до мене ніхто не прийде.

А що то ти там робиш? Де ти тепер, – стараюсь угадати. Напевне, Глушці прийшли розважати тебе “бідну”. (Чи самим розважитись, дійсно – бідним?)

Будь весела, бадьора, твори свою рівновагу і долголетєн будеш на землі⁹. Чуєш? Цілую твої лапи дорогі.

B

[Листівка адресована: Madame Vinnitchenko 17, Square de Vergennes Paris 15e]

№ 195

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Тулон – Париж]

Toulon. 29-I-31

Ну, от я і в Тулоні. Розуміється, не спав, хоч і лежав (скоцюбрившись, як слимак у шкаралупці). Але почуваю себе цілком добре. Вже умняв півзапаса мандрівників, яблук і мандаринів. Уже пройшов головними вулицями Тулону, був на другому вокзалі й тепер сижу в портовому кафе (надворі, розуміється) і мружусь од сонця з хвиль.

Ще перед Марселем, у полі з юною, несмілою зелінню мені весь час пригадувалось дитинство. І настільки це було зворушливо, що не хотілось аналізувати, через що саме, щоб аналізою не прогнати самого почуття. А тепер уже вислизнуло зовсім. А Тулон викликає спогади про Imalію, Cavi¹, Sestri², Napoli³, Capri⁴. Вулички з білизнаю. Гіркувато-солоний запах смаженої риби, гострий дух городини, вогкості. Трамваї зворушливо дзвонять (у провінції вони якось по-особливому калатають, – ти помітила?). І здається часом, що я – на Україні, десь на передмісті Києва, чи в Полтаві.

Як сідав у кав'ярні, порт був порожній, віяв холодний рвучкий вітер і небо було хмарне. А тепер – повно людей, а на небі розтають хмари і сонце пече в лице і

* Продовження. Початок див.: Слово і Час. – 2015. – № 1 – 12; 2016. – № 1–3.

руки. Публіка, видно, місцева, постійна, незмінна. Багато морських офіцерів. Море дрібно блискає, реве чогось сірена, шаркають ноги.

В 4-20 їду в Hyères. Піду ще похожу вузькими вуличками, посижу ще в одному кафе і посуну на вокзал.

За два дні можна все знати в Тулоні. І коли б оселитися тут жити, то 363 дні з року лишилось би на пізнавання самого себе.

Не забула про *impregerie*⁵? (Яке блаженство, що тут її не чути!).

Ніжно, міцно обнімаю! Дякую, ніжна моя!

В

[Під текстом першої стор. листівки, біля слова “пече” дописано: “А взагалі не дуже тепло. Всі в пальтах”. Листівка адресована, як і попередня].

№ 196

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Пор-Кро – Париж]

Port Cros¹ 31-I-31.

Поспішаю написати сьогодні хоч трошки, бо зараз іде пароплавик з поштою.

Завтра, післязавтра напишу докладніше.

Тут, Кохонько, дуже гарно. Вчора мені не так подобалось, а сьогодні так гарно себе почуваю тут, що, мабуть, залишуся тижнів на 2-3. Але дорого страшенно: 65-70 fr. у день. Та хай, аби, дійсно, щось за це мати. А я сьогодні вже мав сонячну купіль, вже ходив години дві по горах.

З Жадкою цілком по-приятельському. Схудла вона, бідненька. Знову в неї катар, п'є якісь ліки. Я настоюю, щоб брала сонячні ванни. Вона вагається.

Ой, треба бігти односити листа. Завтра (якщо піде пароплавчик) вишлю повну доповідь.

З приводу приїзду натюрислів телеграфуй днів за три-два. Бо не щодня тут можна звідси добутися на Ile du Levant. Боюсь, щоб не вийшло непорозуміння і я не лишився без огляду острова. Бачив з Port Cros: вражіння досить непривітне. Голо, дико, камінь і кущики. Ой, побоююсь!

Ну, та ще будемо бачити.

Обнімаю, моя єдина!

В

№ 197

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Пор-Кро – Париж]

Port Cros 31-I-31

Ну, от, одіслав тобі листа, пішов у ліс, до “пляжу”*, полазив там трохи і тепер сів за справжнього листа до тебе (наперед пополудновавши двома твоїми мандрівниками з сиром).

Отже, почну з опису Port Cros та його мешканців. Острів має 1500 гектарів землі. Не землі, власне, а гір та скель. Зарослий він усе ж таки деревами (хоч і не дуже старими), а не кущиками, як бідний наш *Héliopolis*¹. Є багато стежок серед гущавини і гуляти є де. Краєвиди розгортаються на кожному кроці такі, що чоловік чухається, як Михайло², і мимоволі за ним каже: “Харрашо!”

Ну, та це поема занадто довга. Перейду краще до Hotel Provençal. Шикарного в ньому, Кохонько, крім ціни, нічого немає. Це – досить простенька, хоч і трьоповерхова будівля, з маленькими кімнатками в побілених стінах, з маленькими вікнами і низенькими стелями. Обстановка під стиль провенçal, але все досить скромненьке. (Підлоги кам'яні, нагадують Італію).

Публіки тут досить, хоч Жад (для романтизму) писала, що вона – сама. Все більше парочки, для яких тут, дійсно, може бути рай. Наїжжають туристи на день-два, є й постійні мешканці, троє чи четверо. Одно слово, шуму, гомону, ходні,

* Ніякого пляжу тут немає. Маленька затока з камінням і альгама³. Уявляєш? [Примітка В. Винниченка – Н. М.].

вигуків і т[аке] і[нше] скільки хоч. В мене сусіди – молода парочка (гарні обоє), які вчора до 12[годин] реготілись, грюкали, верещали. Я з жалем мусів делікатненько постукати їм у стінку. Не знаю, чи вони затихли, бо я, не довіряючи їм, заткнув уха рожевими баньочками. Сьогодні вони мені досить мило посміхалися.

Жад зустріла мене дуже привітно й зараз же по обіді повела показувати остріє. Дорогою я зачав розмову про її працю й попросив децю дати мені прочитати. Вона рішуче відмовилась, заявивши, що поки не скінчить, нікому нічого не покаже й не розкаже. Але ввечері вже читала (і досить довго) виривки з роману. Розуміється, голубко, це – автобіографія. Чистісінька, майже без особливих змін, тільки, звичайно, розфарбована в приємні для автора кольори. Я напружено вслухався, бажаючи вхопити живий образ, оригінальний опис, свіжу думку. На жаль, не вхопив, Кохонько. Чи то через те, що на фр[анцузькій] мові? Чи я, може, занадто багато вимагаю? Чи з виривків не можна вхопити фарб усіх окремих малюнків? Чи просто – слабенько? Не знаю. Хочу ще прослухати цілий ряд виривків і тоді вже скласти собі думку. Їй я, на її запитання, звичайно, сказав, що деякі місця гарні. Свідомо й навмисне на цей раз збрехав. Правда (та, яку я відчував у собі, а не об'єктивна ще!) могла їй зробити велику шкоду. Нехай краще підбадьориться та скінчить. Колись і сама побачить правду. Та, може, потім і я скажу, якщо запитає ще раз. Шкода страшенно дівчину. Працює сказано. Схудла, змарніла, з хати майже не виходить. Я її переконую, щоб сонячні ванни брала, а вона відповідає, що не має часу.

Я, розуміється, з сьогоднішнього дня ніяк у неї часу не буду відбирати (спасибі їй, що так занята). Якщо лишуся тут, то, звичайно, всі дні буду в лісі. Сьогодні брав сонячну купіль на самій горі. З годину. Під ногами стелилося в мряці густе синє море, справжнє, широченне. Чайки скиглили наді мною, хвилювались, а потім заспокоїлись і почали плавно гоїдатися над хвилями в повітрі. Манюсенькі яцірки цікаво зиркали на мене з-за камінців. За горою чулося дихання містраля (легенький поки що) і м'який гуд моря.

Вчора я намірявся в понеділок виїхати в Lavandou. А тепер і не знаю, що робити. Коли б я жив у Lavandou, то, розуміється, я не пропустив би натюристів і прилучився б до них. А сидячи тут, боюсь, що пропущу. Як море неспокійне, то мене ніхто не повезе на Ile de Levant. Та й їх із Lavandou не повезуть. Вони ждатимуть погоди. А я звідки знатиму, коли саме вони поїдуть? А подорож до Lavandou звідси (човном) 100 fr. Якщо їхати на Hyères і звідти на Lavandou, то треба ночувати в Hyères. Ти мені телеграфуй сюди. Я тоді поїду в Lavandou і там їх ждатиму. Це – найкраще.

Будь весела й бадьора, моя Дорогунко!

[На лівому боці другої стор. листа дописано:] Годують тут добре. Тільки апетит – скажений. Але м'яса я не їм, хоч і скидки за це немає.

[Зверху й знизу першої стор. у перевернутому вигляді дописано:] Вітай Миколу Петровича і скажи йому, що тут сила сюжетів для малювання. Я спробував акварельку та погано вийшла. В мене біда, Дитинко: перо моє тече. Цілий день сьогодні вовтузюся з ним та мию руки.

№ 198

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Пор-Кро – Париж]

Port Cros 2-II-31

Яснюто моя, ти немов би прохаєш вибачення за те, що написала? (Коли б, мовляв, не Тамарин лист, так і не написала б)¹. Прохаєш вибачення, що дала мені радість, коли я тільки побачив коло свого прибору листа з твоїм почерком? Дуже добре. “Отак нашого брата підтютюрюють!” Ну, а я все ж таки дякую за те, що ти написала, хоч немов би з примусу).

Бідна Тамарка! Очевидно те, що ти розповідала, визріло вже до розходження. Я сподіваюсь, що все ж таки якимось воно влаштується у них і криза розв'яжеться

якимсь сяким-таким порозумінням. Але на всякий випадок уже послає Тамарі листа й подає парижську адресу. Тільки чим ми можемо їй допомогти? Що ти гадаєш з цього приводу? Напиши мені зразу, щоб я міг підготуватись до її листа, до відповіді на нього. Ти що-небудь казала їй, як ви балакали на цю тему, чи ні? Ти, розуміється, зараз же перешлеш її листа мені. Бо я, власне, не знаю, де житиму далі. Чекаю від тебе телеграми про приїзд натюрислів і то днів за три, щоб я міг устигнути переїхати до Lavandou. А це ж не так просто. З Port Cros треба їхати до Hyères, там ночувати й тоді вже на ранок прибути в Lavandou.

Після ж того, після оглядин нашого острова, не знаю, що робити з собою. Найкраще було б вернутися в Port Cros, бо тут, дійсно, дуже гарно з усіх боків. Але ж 70 фр[анків] на день! Божевілля! Душа перевертається з обурення. А я вже зробив собі “фотель”, “канапу”, беру сонячні ванни, завтра збираюсь купатися. (Хотів сьогодні та все по обіді вбив на шукання пера, яке був загубив у проваллі. Години дві лазив по кручах і скелях над прирвами, шукаючи. І таки знайшов! А найшовши, аж поцілував од радості: аджеж це той товариш, що я з ним написав “Пророка”, “Намисто”, “Щастя”!)

На всякий випадок я виїду звідси з річачи. Коли знайду десь інде підходяще місце, оселюся. Коли ні, може, вернусь ще на тиждень у Port Cros. Або ж... просто поїду додомоньку та й годі.

Ага, пусто в будинку? Ага, все нагадує? Ото ж то. Тепер ти виразніше в’являєш, як мені було? Але ти про себе мало пишеш: як себе почуваєш (поза порожнечою), що саме робиш. (Голубко, коли буде щось цікаве і важне в газетах, напиши, – я з Парижу ще ні одної газети в руки не брав).

А наша геніяльничка страшенно пише². Ні трішки не сумнівається, що це буде геніяльна річ. Майже так і каже. Читає мені й розповідає роман щовечора, при чому, я мовчу й ніяк не висловлююсь, а вона страшенно захоплюється і характеризує ті місця, що збирається читати, такими виразами: “Це – надзвичайно сильна сцена!! О, це ідеальна характеристика... Ні, чекайте, я мушу прочитати це місце, це щось надзвичайного” і т.д. Бідне дівча, абсолютно нічого не то що надзвичайного, а просто цікавого немає. Мені, правду сказати, тяготно вже стає. Я думаю, як би так зробити, щоб ніяк не висловлюватись з приводу її роботи. Я нічого не міг ухопити такого, щоб щиро похвалити. Марокканські її сценки куди живіші³.

Бідне дівча, я боюсь, що з неї нічого не вийде. Не те, що мало здатности, вона є, її можна розвинути. Але біда в тому, що це нещасне дівча не розуміє, що їй треба розвивати щось у собі, не розуміє, що вона – безумно неосвічена, що ніякого змісту в її психіці немає, ніякого інтересу ні до чого, що не стосується до її особи. А все, що стосується до неї, в її очах має якийсь мало не божеський характер, найнікчемніша дрібниця стає “надзвичайною” подією, яка повинна вразити весь світ. Мені сумно, Кохонько, слухати її. І тим сумніше, що я бачу, що рятунку немає. Ніякі уваги, поради й критика не сприймаються нею, сковзають по її психіці, як пісчинки по шибиці. Може, удари життя потім навчать? Не знаю. А може, я помиляюсь? Хотів би щиро. Ну, та побачимо. Добраніч, моя Кроха рідна. Хай тобі там гарно спиться!

[Над текстом першої стор. у перевернутому вигляді дописано:] Я стільки хожу й лажу по горах і проваллях, що весь увечері як побитий. А литки бідні вранці аж пишять од болю. Нехай, перестануть!

№ 199

Розалія Яківна – Володимирі Кириловичу

[Париж – Пор-Кро]

Париж. 4-II-[1931]

Сьогодні тиждень, як ти поїхав. Цілий тиждень – це страшенно багато! Спасибі за листи. Я страшенно рада, що тобі подобається там! Лишайся, щастя моє, це нічого, що дорого. Та це, власне, й не дорого. От, що шуми є, – це гірше. Але ж це необхідне явище.

Ти хвилюєшся, що не знатимеш, коли виїдуть натюристи. Будь цілком спокійний. 1) Вони дадуть мені знати за 2 дні. 2) Вони лишаться там не один день, а не менше тижня. Я слідкую за цим уважно. Сьогодні буду на *Semagosa*¹ та балакатиму з *Gaston* з приводу роботи в його². Може, як казав *André*³, він скаже мені, коли їдуть натюр[исти]. Ще ж не підписан продаж, а без цього їхати не можна. Я зараз же, як довідаюсь, пошлю телегр[аму]. Живи спокійно, моя радість, не думай ні про що. От, що перо тече, – це погано. Чи не купити та не вислати тобі нове? Шкода, що ти виразно не написав за це. Пришли телегр[аму] й я вишлю. Я знаю, що треба тверде.

Єдиний мій, любий мій, прекрасний. Ти зараз в таких умовах, що тобі неодмінно повинно бути добре. Якщо щось і заважає – зроби зусилля, викинь його геть, знайди повну, гарну, спокійну рівновагу. Перший твій лист, хоч і короткий, але більш ясний, ніж другий. Може, тому, що сусіди гомоніли аж до 12-ої? Грійся, гуляй, малюй, мрій. Подумай, що в Парижі сльота, холодно, туманна сирість. О 10-ої треба палити електрику. Один тільки день після твого від'їзду був гарний – четверг, а потім – весь час погано, але це нічого. Я багато бігаю: хожу до шпиталю, гуляю, працюю. Навіть не встигаю зробити те, що намічаю на день. Мене не забувають Глуці. Заходять навіть і тоді, як не умовились, і часто не знаходять вдома. Вони дуже милі обоє до мене.

Вчора почався Боткін. Голова поболює. Хочеться лежати й читати дурниці, але треба йти телефонувати, бігти до *Durvil'e* і тому подібне. Я не хочу писати про справи. Спочинь від них. Досить тобі й так. Ти краще з ящирками та з чайками знайомся. Ти сам зробиш частинкою острова, злийся й забудь всю “прекрасну” цивілізацію. Я говорила з *m-me Marchadier*⁴. Вона така мила, розумна. Вона (я сказала, що ти хотів та не рішився зайти до неї попрощатись) прохала “*rappelez moi aux bon souvenir de Mr V.*”. І “*malgrais qu'il y a des bruits – qu'il vien (t?)*”⁵. От, нахалка!! І це мені, жінці, таке каже. Завтра у нас з нею *rendez-vous*⁶. Йдемо до *huissier*⁷. (От, знову, написала за справи). Але я все мрію про те, що ми з Парижа швидко виїдемо назавжди. Вчора вийшла з шпиталю Муся⁸. Вона здорова, весела, але підготовляє розрив з Р[убисом]⁹. Вже дуже критикує його. А Льоточка, виявляється, змінила тактику¹⁰ й почала флірт такий, що Р[убис] зовсім розгубився, навіть до смішного. От так Льоточка.

У Гл[ущенків] погано. Відносини сірі, вульгарні, без найменшої духовності. Обоє ставляться до свого шлюбу, як до чогось тимчасового, нецінного, яке наробило лиха та шкоди обом з них. Він каже їй: “Ти глибока, безнадійна міщанка, ти нічого не розумієш, не бажаєш, ти засмоктуєш людину в безпросвітність”. Вона: “Так, я знаю, я – міщанка. Але міняти я нічого не хочу”. І навіть щось вроді гордості в її відповіді. Треба йому конче їхати геть.

Росписалася я занадто. Може, це тобі буде сумно. Але можеш потішити себе тим, що ти це передбачав. Зараз 11 година, я йду з дому. Ніч був страшний вітер. Ще і двері співали. Але ти напрасно боявся, що я боїтимусь. Ніякого страху не відчуваю. Тільки ніжний сум за тобою та бажання, щоб тобі було гарно, тепло, певно!!

Любов моя.

Р[оза]

[Рік у даті листа проставлений упорядником за змістом і поштовим штемпелем]

№ 200

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Пор-Кро]

5-II-[1931]

Ясний мій! Так, я прохала вибачення за те, що написала рано. Ми ж умовилися, що я писатиму двічі на тиждень. Щодо тебе, то я тільки ледве на таку комбінацію погодилась, але сказати, як радію, побачивши твого листа, – не можу. Мені кожна твоя дрібничка безмежно дорога та мила. Я ж собі уявляю, як ти лазиш, як сумуєш за пером, як приходиш в одчай та знову вперто, як тільки ти вмієш, шукаєш. І

от нагорода! Поцілуй його й від мене та попрохай добре тобі помагати. Я ж тобі все про себе пишу, але фарби мої, видно, не з важних, коли ти нічого не в'являєш.

Я вухами, очима, ротом вливаю в себе мудрість сучасної медицини. Я бігаю з одного шпіталю до другого. З лекції на лекцію. Мені цього, очевидно, дуже бракувало, бо захоплення моє надзвичайне. І, май на увазі, що ніякі колеги в цьому не повинні. Вони мені потрібні як торішній сніг, ці колеги. Я вже була в Gastona Durvill'я. Починаю в нього працювати по обіді. Здається, сьогодні о третій підписують купівельний акт. Я, ти не бійся, зразу ж повідомлю тебе, й ти встигнеш зустрітися з ними.

Дітонько, ти напрасно хочеш кидати Port-Gros. Коли там гарно, безтурботно для тебе, все готове, є фотель, є маленька, хоч і мало придатна, а все ж товаришка, то чого тобі тікати, чого шукати? Дорого? Це – чепуха. Тепер ми можемо дозволити собі хоч яку-небудь кріхотну, скромненьку вольність. Що ж це таке – працюєш все життя, а капцанієш теж все життя. Якась кузочка – Жадка може мати таку "роскіш", а ти повинен тиняться по дешевеньких готельчиках та варити на машинці. Ні. Я рішучо та категорично проти цього протестую. Чуєш!!? Якщо Port-Gros тобі надокучив, їдь десь інде, але оселяйся в порядному місці та не економ – це вже нестерпно.

Тамаренка хоче, мабуть, приїхати – передихнуть. Це те, що ми з нею говорили в Берліні. Це, звичайно, дуже б їй надалося, але головне їй, справді, потрібна людина, яка розуміє, якій можна все сказати, у всьому признатись. Хто ж, крім тебе, може це все? Коли ти написав їй? Бо я теж написала, але дала адресу Port-Gros. Якби мудрим словом, ніжною ласкою можна було полегшити її становище. В'являю, яка гнітюча вага лежить постійно на її душі. Бідна, бідна весела дівчинка! От, як швидко, як без всякої користі для кого-будь, кінчається все.

Ти сумуєш без новин з Парижу? Я вчора вже склала для тебе "Посл[едние] Гад[ости]"¹, але не рішилася послати. Сьогодні пошлю. Ти мигцем передивишся та й кинеш.

В Нью-Йорку від голоду щоденно помирає 1000 душ. От – це, що ясніше за все ілюструє сучасне становище. Там сподіваються, що це кульмінаційний пункт кризи, й що далі буде краще. Але ж логіки в таких надіях мало.

Я не хочу, щоб ти швидко вертав до Парижу. Друкарня працює день і ніч, день і ніч. Надій на перемогу в нас мало. Тепер криза, безробіття, й ніхто не чипне пальцем ту установу, яка дає працю робітникам. Ми маємо їхати з т-те Marchadier до адвоката-експерта, але вона вже балакала з ним, і він їй не подав надії. Вона теж каже, що лишатись в цьому кутку не зможе. Але будемо боротися.

Холодно тепер стало. Падає сніжок. Уявити собі сонце, та ще купання – не можна! В чому ж ти одягнений, Дитинко? Мені так би хотілося знати, що тобі добре, спокійно, ясно. Що ти а ні про що погане не думаєш, що тобі працюється, що ти спиш, їси добре. (Між инчим, не бійся апетиту, це дуже гарно, бо це реакція після твого легенького грипу, а, крім того, морське повітря, моціон, нова їжа. Ти можеш і двічі стільки зпалити). Любий мій, ясний мій, які ми з тобою безмежно багаті, яке щастя мати в собі джерело радості, сили, щастя. Це все – ти, ти, ти! Все з початку до кінця – праця твоїх рук та мозку. Дякую тобі за тебе!

[На першій стор. над текстом у перевернутому вигляді дописано:] Дуже сумно те, що пишеш про дівча, але, може, ти помиляєшся? Будемо сподіватись. Тільки, боюся, що маєш рацію.

[Під текстом дописано:] Привітай від мене нашу письменницю.

[Як видно з поміток на конверті, цей лист не застав адресата і повернувся до Парижа. Рік у даті проставлений упорядником за змістом]

Дитинко моя ясна, сьогодні я виїжджаю з Port Cros в Lavandou. Тут дуже гарно, і в Лявандушці не може бути такої обстановки для сонячних купелів, для проходу. Але, насамперед, тут занадто дорого. Друге – боюсь, що розминусь з натюристами, і тоді головна мета моєї подорожі не буде досягнена. Третє – хочеться полазити ще й по інших місцях. Четверте – роман Жад. Занадто багато часу відбирає в мене цей твір. Крім того, що далі, то виступає потреба вислову й з мого боку. А я не можу сказати того, що думаю, принаймні тепер, коли вона ще не закінчила свою працю. Вже вона насідала вчора, і я мусів сказати їй позитивне, що знайшов у її роботі, а про негативне категорично відмовився балакати. (А воно ж головне і найбільше!) Отже, з усіх цих причин їду звідси. В Lavandou буду або сьогодні ввечері, або завтра вранці. На всякий випадок, якщо в цей проміжок натюристи виїдуть, телеграфуй мені в Lavandou на poste-restante. Я буду заходити й питати. А знайшовши в Lavandou осідок, протелеграфую тобі мою нову адресу. Коли ти щось написала на Port Cros, то Жад перешле мені в Lavandou на poste-restante, або перетелеграфує твою телеграму, коли вона прийде по моїм виїзді. Думаю, що в Lavandou я більше тижня не пробуду і вернусь до Парижу. Тут зовсім не так тепло, як гадається в Парижі. Вчора ввечері (після дощу) був такий холод, який і в Парижі не часто буває. Правда, я брав сонячні ванни, але сонце ще не сильне: лежав години по 3-4 підряд, і шкіра на тілі навіть не почервоніла. Купатися? – нема великої охоти без сонця (гарячого). А в 4 ½ - 5 г[один] уже так само суменіє, як і в Парижі. Треба сидіти в хаті. Ні, – для людей, що сидять у Casino та по ресторанах, Cote d'Azur в зимі не може мати непереможної приваби. Повторюю: ні зелені, ні квіт, ні птиць, ні пахощів і т[акого] і[ншого] розписуваного нам, нічого цього немає. Голість, сірість ще більша ніж літом, коли все вигоряє.

Щодо тиші, то в будинку її в сто раз менше, ніж у нас. Безперестанний стукіт, гуркіт, грюкання дверима, грамофони, регіт, кроки, навіть уночі (ходіння, грюкання дверима).

В лісі, – так, тиша ідеальна, вродиста, масивна. Буває, що ні одного звуку, навіть писку пташиного не чути. І я цілі дні сидів у лісі. Але з 5-ої год[ини] мусів бути в хаті й до 12-ої брати участь у всіх шумах.

Думаю, що в маленьких пансіонах повинно бути тихіше. Це мені, зрештою, не дуже заважає, але, зважаючи всі позитивні й негативні моменти, я бачу, що зима на Cote d'Azur не так уже багата на переваги як то гадається. Весна (квітень-травень) оце, дійсно, мабуть, гарно і без порівняння краще, ніж у Парижі.

Маю маленьку надію, що сьогодні від тебе що-небудь одержу. Мені здається, що я давно-давно виїхав, а всього тільки тиждень. Скучив за тобою страшенно. (Ну, звичайно!) Хотів тобі написати, щоб ти приїхала разом з натюристами, та ти ж не згодишся. А може, Кохо? А ну! Ну, хай ще кілька сот франків зайвих випаде. Але це ти рішай, бо на тобі ж усі справи лежать і тільки ти можеш бачити, – можна чи ні. Але, май на увазі, особливого чогось не знайдеш тут, – хіба що сонце (та й то не щодня).

Ну, треба складати свої валізи та піти зробити одну акварельку, що намітив давно.

Ніжно цілую твої очі дорогі.

Твій

[Над текстом першої стор. у перевернутому вигляді дописано:] На жаль, від тебе нічого сьогодні немає. Ну, Жад перешле все. Обнімаю мою голубку!

Сижу в своєму “фотелі”¹. Він, уяви собі, не зруйнований і такий самий зручний, спокійний, затишний. Маленький тільки ремонт у поруччях треба було зробити, а решта лишилася так сама. Що то совісна, солідна робота! Роками стоїть і не псується.

Вранці вислав тобі телеграму з адресою. Сподіваюсь, що тепер уже з натюрстами не розминуся. Тільки бачу я, що вони не дуже хапаються їхати. Чи не занадто довго мені доведеться тут їх чекати?

Пансіончик мій – маленький, але чистий і навіть *distingé*², хоча коштує всього 35 fr. у день. (Нема опалу, але обіцяє господиня дати електричну лампу. Не знаю, чи зртиме вона. А холод тут сьогодні вранці був такий, що калюжки позамерзали!) Пансіончик повний... стареньких людей. Аж моторошно мені трошки. Правда, всіх багато, душ шість. Між ними тільки одна молодесенька дівчина.

Був уже в St. Clair³. Бачив “нашу” Bastide⁴. Колонки її обплелися якоюсь рослиною, що цвіте фіолетовим цвітом. Віконниці зачинені. І в віплі маркізів теж. Хотів навіть зробити акварельку з тої хатинки, де ми воду холодну брали (за Bastide’кою), та не вдалася. Тепер сижу в своєму фотелі. Сонце заходить, містраль “крепчає”, хвилі неспокійно, в жаху бігають між скель, хочуть заховатися, нишпорять між камінням, переливаються прожогом з одного кінця на другий. І піняться-піняться.

Я задоволений, що втік з Port Cros. Занадто багато уваги доводилось уділяти цій маленькій бідній геніяльничці з її твором, шпунком, сном, самовпевненістю і т. д. Роман, безперечно, заповнює її всю, (“абсорбує”), надає змісту її життю, проймає її самопошаною, свідомістю важности свого існування. І то була б, справді, велика рація, коли б сама праця була б варта чогось. А я боюсь, що вона – зелена, дитяча, малоцінна. Є в ній елементи приличні, себто не наївні. Але вся робота це – перефарбована, зромантизована автобіографія. Героїня – фатальна жінка, в яку всі закохуються, стріляються, кидаються з автомобілем у прірви і т. ін. “Monstra”. Але коли б же воно було видно, що це – монстр. А то абсолютно не зрозуміло, через що закохуються, через що стріляються, через що вона – монстр.

Мова французька гладенька (скільки я можу судити). Жад каже, що французи визнають за добру. Може, й добра. Але вона, розуміється, біднить мову письменницьку. Ні образів, ні тонких фарб, ні нюансів, ні характерних рисочок, що все складає портрет усякої літ[ературної] праці, немає в неї. Менше ніж навіть ув африканських сценках⁵. Фігури всі – картонні, мертві. Дівча не розуміє ще, видно, що справа не в тому, щоб сказати покороче, а щоб у тих найкоротших словах найповніше виявилась описувана особа.

Ні, що тут багато говорити. Годі.

Проти мене закутані туманом – Ile du Levant Port Cros. Дуже мене бере нетерплячка подивитися на “Héliopolis”. Боюсь, що там буде з різних поглядів неможливо жити. Це – круті, високі скелі над морем, вкриті ріденькими кущами. Проте, побачимо. Ну, треба йти додому, – стає холодно. Куплю мандаринів, покладу свій портфель і піду на прохід в Aiguebelles⁶. Пам’ятаєш, за St. Clair?

Коли ж то я від тебе дістану що-небудь? Один тільки лист за весь час. Не дуже ти мені надокучаєш листами. Ну, чекай же, собакун.

[На першій стор., ліворуч від основного тексту, дописано:] Напиши про стан справ усіх. Я вже не можу не знати. А то приїду.

[На вирваному з блокнота листочку з обох боків написано:] На жаль, мусів змінити пансіон: ні опалу, ні освітлення. Поставили нафтяну лампу, а щодо лампи елект[ричної] на стіл, то цього я не добиєся. Я не схотів мерзнути й отруюватись і перейшов у другий пансіон, готель. (Адреса: Villa “Bon abri”). Але боюсь, що й там не дуже добре. В кожному разі, пиши мені на це саме “Abri”, а там побачимо. Довідайся в Durvill’я, чи приїдуть вони⁷. Як ні, то виїду додому. Багато тут доброго, але багато в такому становищі й некорисного.

Телеграфуй, як щось певне довідаєшся. І пиши негайно про все.

Обнімаю міцно-міцно!

В

№ 203

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Четвер [5-XI-1931]

Голубонько,

мені треба переписати на машинці листа до Скрипника¹. Через те я приїду до Парижу в суботу вранці, виїхавши в 9-10. Буду, значить, в четверть на одинадцять дома. Якщо буде на неділю добра погода, то поїдемо разом на острів, а як погана, то залишусь з тобою на неділю. Добре?

Тут у мене все добре. Є маленькі прикросці, але те все – дурниці. Зараз або сам поїду до Villennes, або дам цього листа пасерці².

Хай тобі буде добре!

Твій

[Закрита листівка без дати. Датована упорядником за поштовим штемпелем і за змістом]

№ 204

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

18-XI-31

Дитинчя моє дороге, їду зараз у Villennes. Ждав, що, може, Глуц сьогодні приїде, – хотів через нього передати тобі листа.

Річ от у чому. Щодо Durville'їв та цієї пропозиції взяти участь у подарунку. Зовсім відмовлятися – несправедливо і неправильно. Адже як ні як, а вони пустили цю ідею натюризму, вони її ширять і дають людям змогу зазнайомитись із нею. Правда? Що вони її використовують у своїх інтересах і часом негарно це роблять, це інший бік питання. Отже, на мою думку, треба відповісти так: ми визнаємо заслугу Дюрвілів у пропаганді ідеї натюризму і охоче згожуємось означити подарунком наше визнання. Але щодо оцінки адміністративної діяльності, то, з огляду на різні течії, що борються між собою, ми, не маючи ні змоги ні вичерпливих даних для такої оцінки, "утримуюмося" і не хочемо брати ніякої участі в "склоці"³.

Ну, та в суботу ми напишемо разом листа. Це пишу, щоб попередити. До роботи? Так?

Будь щаслива, Дитинко.

[Над текстом листівки у перевернутому вигляді дописано:] Хтось у неділю обтикає наш ґанок гіллям омели. Хто? Жоржета²? Жанго³?

[Збоку дописано:] А муха – жива⁴!

№ 205

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

"Ermitage"¹. 4-XII-31

Дитинко моя, пишу тобі по закінченні моїх господарських обов'язків. Зварив борщ і кашу (борщем не зовсім задоволений, – перемудрив), покопав город, розпалив свою грубку, підмів, помив посуд, налив лямбу, пришив ґудзика і вішалку до пальта. Ти бачиш, яка маса роботи. Почитав трохи німця² і тепер уже 6 година!

Насамперед от що я хочу тобі сказати. Не треба допускати в собі нічого ворожого, навіть "протестного" супроти Харкова. Так, – вони роблять мені велику кривду й несправедливість. Так, – для нас це тяжко, це відпихання і випихання мене. Так, – приклад зо мною об'єктивно доводить, що національна політика там знову кудись збочує (якщо, дійсно, вернуть "Щастя"). Так, – вони роблять велику помилку як у нацполітиці, так і щодо мене, навіть, може, злочинство супроти комун[істичної] справи. Все це – так. Але водночас вони роблять велику, надзвичайну справу. Хай багато робиться бюрократично, механічно, нещиро, невміло. Але – робиться, але напрям, тенденція на творення нового світу. І через це ми повинні якомога дужче тримати в руках свої особисті почування й ніяк не давати їм вибивати з нашого зору цю велику заслугу Компартії перед людством.

Та й для нас самих таке ставлення буде морально й фізично корисніше.
Давай так уговоримось? Добре?

А щодо нашого життя, то ми навіть при цій ізольованості, навіть у цій кривовазі не допустимо до пригнічення, до зниження внутрішніх його темпів (які є суть життя, а не зверхні). Тепер ми в усяких обставинах (матерьяльних і всяких інших), навіть без тих ресурсів, що замуровані в нашому будинку, зможемо жити з гідністю, бадьоро й навіть гармонічно.

Не треба боятися тимчасових порушень рівноваги своїх сил (помилки, хмурих настроїв, вибухів пристрасті), не треба допускати зневіри, а весь час уперто і весело мати тенденцію на врівноважування своїх сил. Ти помітила, що ми тепер все більше й більше опановуємо цю тенденцію, вже є в нас деяка свідомість і свідоме направлення. Правда? Далі буде ще краще.

Кохонько, ти все ж таки постарайся побачитись із Давьє³ до суботи. Може, він що-небудь і може зробити, хоч би щодо куріння. А так само довідайся, хто в Парижі лікує гіпнозом і психоаналізою. Неодмінно! Не забудь!

Я страшенно задоволений, що прийшов до “німця”. Він розповідає дедалі то все втішніші річі. Чи не могла б ти пошукати подібної праці про жінку? Подбай, пошукай. Повинна бути*.

Шкода, що тільки завтра зможу дати цього листа пасерові, – сьогодні пізно вже.

Тиша яка тут! Як я люблю мою хатинку і як у ній люблю працюється. Грубка потріскує, наче мишка обережно гризе щось. Собачка цюкає сокиркою-гавкотом. Червоногрудочка моя спить, але криси бігають. Хай тобі буде добре, затишно і весело на душі, моя найкраща!

[Під текстом першої стор. у перевернутому вигляді дописано:] Не забудь дати Жюльєті 300 fr.!

Коментарі

№194

¹ *Huères* (фр.) – Ер – місто та муніципалітет у Франції, у регіоні Прованс-Альпи-Лазурний берег, департамент Вар; на захід від Ляванду, неподалік від Тулона, найстаріший курорт на французькій Рів'єрі.

² *Зворушено хожу тими вузькими вуличками, якими ми з тобою ходили* – Винниченки відвідували це місто влітку 1926 р., коли подорожували по Рів'єрі.

³ *продаються moules – moules* (фр.) – мідії.

⁴ *не дуже багато étranger'ів – étranger'ів* – чужинців, іноземців, від *étranger* (фр.) — чужинець, іноземець.

⁵ *Природа, Кохонько, тепер ще гірша, ніж літом: голо, сіро, ні трави, ні квіт.* – Влітку 1926 р. Винниченко записав такі враження від цього містечка: 4 червня: “Подорож до *Huères*. Досить непришнє містечко. Навіть на дві години огляду нема матеріалу”. 16 липня: “*Huères* літом напівмертве місто. Його сезон зимою” (*Винниченко В.* Щоденник. – Т. 3. 1926 – 1928. – С. 123, 156).

⁶ *Готель Provençal* – Ідеться про готель “Провансаль” у Port Cros (Пор-Кро) (див. лист №196, прим. 1). Там до цього часу існує лише один готель, чим, очевидно, й пояснювалися високі ціни.

⁷ *От чого Жаденя там оселилося!* – Ідеться про Софію Яблонську. Жад – можливо, один із її псевдонімів, а, можливо, прізвисько, дане їй В. Винниченком. За словами В. Винниченка, французькою мовою, як “французька письменниця”, вона писала під псевдонімом Олена Юкрєн (*Винниченко В.* Щоденник. – Т. 4. 1929 – 1931. – С. 198).

⁸ *“з мокетами”* – тобто, з килимами, від *moquette* (фр.), що означає і “мокет” – тканина для оббивки, і килим на всю підлогу.

⁹ *і долголетєн будеші на землі* – Це цитата з Біблії: Вихід 20:12. (Рос. - Исход). Переклад українською подано в транскрипції зі старослов'янської.

№195

¹ *Savi* – невеличке приморське містечко на березі Генузької затоки в Італії, де відбулося перше знайомство Володимира Кириловича з Розалією Яківною.

² *Sestri* – Сестрі-Леванте (італ. *Sestri Levante*) – муніципалітет в Італії, у регіоні Лігурія, метрополійне місто Генуя. Сестрі-Леванте розташоване на відстані близько 370 км на північний захід від Рима, 40 км на південний схід від Генуї.

³ *Napoli* – Неаполь (італ. *Napoli*) – місто в Італії, центр регіону Кампанія, розташоване на

*Є в цього самого автора! Ціла праця! Купимо! [Вставка В. Винниченка. – Н.М.]

відстані близько 190 км на південний схід від Рима.

⁴ *Capri* – Капрі – острів у Тірренському морі, що входить до складу Італійської провінції Неаполь в регіоні Кампанія. Популярний морський курорт, де В. Винниченко відпочивав у 1908 р.

⁵ *Не забула про impremerie?* – Ідеться, очевидно, про *imprimerie* (фр.) – друкарня. Будівництво Винниченком нового будинку було пов'язане з бажанням позбавитися від шуму сусідньої з “Кутком” фабрики. Коли ж переселилися в новий будинок, то виявилось, що заважає шум від машин і моторів друкарні. Винниченко почав боротися за те, щоб мотор друкарні був перенесений від стіни. Боротьба з друкарськими моторами була тривалою (Див.: *Винниченко В. Щоденник*. – Т. 4. 1929 – 1931. – С. 178, 179, 199). Очевидно, в коментованому листі Винниченко нагадував дружині про необхідність продовжити цю боротьбу.

№196

¹ *Port Cros* (фр.) – Пор-Кро – французький острів і містечко такої самої назви при Рів'єрі на південь від Ляванду і неподалік від Ile de Levant. Острів Пор-Кро разом із сусіднім Боро утворює Національний парк Пор-Кро. Коли на початку 1920-х років природа Пор-Кро перебувала під загрозою масової забудови готелями, приватні власники острова вирішили передати Пор-Кро французькій державі за умови, що весь острів буде проголошений національним парком і ніколи не забудовуватиметься. На острові свого часу відпочивали французькі письменники Поль Валері, Андре Жід та інші відомі діячі культури.

№197

¹ *Héliopolis* – населений пункт на острові Ile de Levant, що знаходиться на південь від Ляванду.

² як *Михайло* – Особа не встановлена.

³ *альгама* – можливо, водорості; “algue” (фр.) – водорості, звучить як альг.

№198

¹ Цього листа Розалії Яківни не виявлено.

² *А наша геніяльничка страшенно пише* – Ідеться про Софію Яблонську.

³ *Марокканські її сценки куди живіші* – Очевидно, В. Винниченко мав на увазі першу книжку нарисів С. Яблонської – “Чар Марокко”, видану у Львові 1932 року, яка могла бути відома йому в рукописному варіанті.

№199

¹ *Сьогодні буду на Cetarosa* – Можливо, йдеться про відвідання якогось зі спектаклів Доменіко Чімароза (італ. *Domenico Cimarosa*; 1749 – 1801) – відомого італійського композитора, автора опер “Діва сонця”, “Клеопатра”, “Таємний шлюб”, балету “Несподіване щастя” та ін.

² *балакатуму з Gastonot з приводу роботи в його* – Ідеться, очевидно, про розмову з Ґастоном Дюрвілем про роботу в його клініці.

³ як казав *André* – Ідеться про Андре Дюрвіля, брата Ґастона Дюрвіля.

⁴ *Я говорила з m-me Marchadier* – мадам Маршадьє – сусідка Винниченків, якій також заважали шуми від типографії.

⁵ *прохала “rappelez moi aux [правильно - au] bon souvenir de Mr V.”. I “malgrais [правильно - malgré] qu’il y a des bruits – qu’il vien (t?) [правильно - vient]”* – “передайте від мене привіт п[анові] В[инниченку]. I “хоча ходять чутки, що він приїздить”.

⁶ *Завтра у нас з нею rendez-vous – rendez-vous* (фр.) – зустріч.

⁷ *Йдемо до huissier – huissier* (фр.) – судовий виконавець.

⁸ *Вчора вийшла з шпіталю Муся* – Муся – 18-літня дівчина, в яку був закоханий Рубис.

⁹ *підготовляє розрив з R[убисом]* – Рубис (Рубисов) – знайомий Винниченків.

¹⁰ *А Льоточка, виявляється, змінила тактику* – Льоточка – дружина Рубиса.

Про стосунки Рубиса, Мусі й Льоточки Винниченко записав у щоденнику 10 січня 1931 р.: “Романтизм” Рубиса визріває в твердий стручок. Йому хотілося запашного, ніжного, повного тайни, хвилювання, розяної ніжності й чистоти кохання. А Муся любить автомобілі, сукні, дансінґи, шампанське, цигарки. За те, що в нього є авто і гроші, за які можна купити все те, що вона любить, вона до нього прихильна. Вона навіть готова платити йому за це поцілунками й обіймами. А йому поцілунки й обійми потрібні не самі по собі, а як вияв того цвіту (якого немає). Він учуває, що його немає, він учуває правду, не хоче її, хоче викликати цвіт. Він думає, що не вміє виявити його, і провокує ще дужчими засобами, пропонує розійтися з Льоточкою і женитися з Мусею. А Муся хвалиться цією пропозицією перед подругами й знайомими і задирає свого кирпатенького носа. I мріє про багатого, молодого, прекрасного американця-мільонера або герцоґа англійського” (*Винниченко В. Щоденник*. – Т. 4. 1929 – 1931. – С. 243).

№200

¹ *“Посл[едние] Гад[ости]”* – “Последние Гадости” – так Винниченко називав ліберально-кадетську щоденну газету “Последние новости”, що виходила у Парижі за редакцією П. Мілюкова у 1920 – 1940 рр.

№202

¹ *Сижу в своїому “фотелі”* – Ідеться про “фотель”, зроблений Винниченком під час попередньої подорожі в цих краях навесні-влітку 1926 р.

² *distingué* (фр.) – вишуканий.

³ *Бує уже в St. Clair* – St. Clair – містечко французької Рів'єри на схід від Тулона, де Винниченки бували влітку 1926 р.

⁴ *Бачив нашу Bastide* – Бастида (фр.) – невеликі укріплені поселення на півдні Франції в XII–XIV ст., оточені валом із баштами для захисту від несподіваного нападу. Бастидою називалися також дерев'яні 2 або 3-поверхові башти, які використовували при облогах, а також сторожові вежі. У контексті листа Винниченко називає бастидою будиночок, у якому вони жили навесні 1926 р. Тоді, виїжджаючи із St. Clair'a, він записав у щоденнику 15 травня 1926 р., що на вулиці – “дощ, усе мокре, непривітне. Але Bastide все ж таки наша, і так [там] затишно. Що в ідальні кухня, це надає домашности, затишку. В кухні тепло, попахує вугіллям...” (Винниченко В. Щоденник. – Т. 3. 1926 – 1928. – С. 105).

⁵ *Менче ніж навіть у африканських сценках* – Див. лист №198, коментар 3.

⁶ *піду на прохід в Aiguebelles – Егбель (фр. Aiguebelle)* – муніципалітет у Франції, у регіоні Рона-Альпи, департамент Савоя.

⁷ *Довідайся в Durvill'я, чи прийдуть вони* – Не дочекавшись приїзду натуристів, В. Винниченко вирішив самостійно оглянути острові і 8 лютого повернувся до Парижа.

№203

¹ *листа до Скрипника* – Про цей лист В. Винниченко писав у щоденнику 9 листопада 1931 р.: “Лист (рекомендований) до Скрипника. (П'ятнадцять друкованих на машинці посланія. Розуміється не до Скрипника, а до Політбюра КП(б)У, а, може, й до Політбюра ВКП. Вияснення своїх соціально-політичних позицій, одверто, щиро, без ховання чого-будь і без прохання чого-будь. Якщо мої пояснення і моя відверта заява, що духовно вважаю себе вже сім років за члена компартії, нічого не вдіють, то ясно, що певній частині керівних центрів треба, щоб я залишився “контрреволюціонером” і “ворогом”. А треба, очевидно, через мої тверді національні позиції, через те, що я “всерйоз” беру їхні національні декларації, через те, що з цієї серйозності можуть знову виникнути непорозуміння і, можливо, нова опозиція. Цікаво все ж таки, як, у якій формі буде реалізовано це треба?) (Винниченко В. Щоденники // *Київська старовина*. – 2000. – № 5. – С. 59-60).

² *дам цього листа пасерці* – Пасерка – жінка, що займалася перевезеннями, передачами, від passer (фр.) – передавати, переправляти.

№204

¹ *не хочемо брати ніякої участі в “склоці”* – Певне уявлення про причини згаданої “склоки” дає щоденниковий запис В. Винниченка від 17 вересня 1929 р.: “Двоє добродіїв людства, д-р Дюрвіль і професор Варма стикнулись лобами. Дюрвіль організував “Острів натуристів”, зробив Стад і наманув пацієнтів для своєї клініки. А професор Варма (йог' і маґ і масажист) прийшов на готове й переманює пацієнтів до себе, до своєї клініки. Обидва ж мають одну й ту саму професію: творити щастя своїх ближніх, давати їм здоров'я і радість. (У обох: книги є на ці теми, ціна 12 фр[анків]). Розуміється, Дюрвілеві досадно: він стільки заходів робив, щоб скупити землю на острові (5 фр[анків] за метр), стільки клопоту має з парцеляцією для членів товариства, для їхнього здоров'я і щастя (30 фр[анків] за метр), а тут приходять людина, яка палець об палець не вдарила, і під носом у Дюрвіля сміє давати людям здоров'я, радість і щастя. (Ціна масажу 160 фр[анків]) (Винниченко В. Щоденник. – Т. 4. 1929 – 1931. – С. 120).

² *Жоржета* – близька знайома М. Глуценка, з якою він один час навіть мав намір одружитися.

³ *Жанго* – приятель Винниченків, бував у них на товариських зібраннях по суботах.

⁴ *А муха – жива!* – Описуючи своє самотнє перебування на острові, Винниченко занотував у щоденнику 16 листопада 1931 р.: “В келії живе зо мною муха, мовчазна і тиха. Іноді вона, занудившись, очевидно хоче розважитись з живою істотою, прилітає до мене, сідає мені то на руку, то на ніс. Я легенько зганяю її, але не серджусь, я її розумію”. А в запису 18 листопада читаємо: “Щось моя муха сьогодні не з'являється. Чи не застудилась, як я виїжджав до Парижу й лишав на ніч хату нетопленою? Вчора вона була, хоч літала якось мляво, не так, як раніше. А сьогодні щось зовсім не бачив” (Винниченко В. Щоденник. – Т. 4. 1929 – 1931. – С. 308, 309).

№205

¹ *“Ermitage”* – Ermitage – пустинь, скит, самотня селянська хатина. Тут, можливо, вжито у переносному значенні: “усамітнене місце”.

² *Почитав трохи німця* – Ідеться про видатного австрійського психоаналітика Вільгельма Штекеля (*Stekel Wilhelm*; 1868–1940), який досліджував питання сексуальності.

³ *постарайся побачитись із Давьє* – Давьє – Особа не встановлена.

Далі буде.

Упорядкування, примітки та коментарі

Надії Миронець.

Переклад текстів з французької

Зої Борисюк.

м.Київ

Отримано 1 лютого 2016 р.

